

УДК 330.15:332.1:336.2:338.5

JEL: Classification: C13, Q24, Q25, Q57, Q56.

[http://doi.org/10.31474/1680-0044-2024-1\(29\)-37-49](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2024-1(29)-37-49)

О.М. Сухіна

Е.М. Придятько

МЕХАНІЗМ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОСИСТЕМНИХ ПЛАТЕЖІВ ЗА ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ ЕКОСИСТЕМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета. В статті подано розроблений механізм інституціоналізації екосистемних платежів за використання послуг екосистем як інструменту забезпечення сталого розвитку територіальних громад та збереження локальних екосистем.

Методика. Для розв'язання наукової проблеми використовувалися різноманітні методи та способи. Для виконання наукового дослідження застосовувалися як загальнонаукові (спостереження, фотографування, опис, аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, класифікація, системний), так і спеціальні (формально-логічний, порівняльно-правовий) методи дослідження. Всі ухвалені методичні рішення необхідно фіксувати у формі методик, які доцільно періодично переглядати.

Результати. Надані дефініції термінів. Застосовано поняття резильєнтності, зокрема екосистемні платежі які будуть сприяти резильєнтності екосистем. Розкриті проблеми впровадження екосистемних платежів в Україні та шляхи їх вирішення. Охоплюючи систему управління в сфері охорони екосистем з економічної, організаційної, нормативної, технологічної та соціокультурної позицій, інституціоналізація екосистемних платежів сприятиме збереженню екосистем на якісно новому рівні та підвищенню конкурентоспроможності України на світовому ринку. Здійснено теоретичні напрацювання з розробки методики визначення розмірів екосистемних платежів за використання ґрунтових і водних екосистем.

Наукова новизна полягає в новому підході щодо розгляду питання інституціоналізації екосистемних платежів як інструменту підвищення спроможності ОТГ та формуванні відповідного механізму. В сучасних умовах і економічних реаліях України процес інституціоналізації формування екосистемних платежів буде виконувати досить важливу роль для збереження екосистем, визначаючи та закріплюючи соціально-економічні норми, правила, статуси і ролі з метою забезпечення сприятливого середовища для активізації охорони місцевих екосистем.

Практична значимість. Зазначені приклад на майбутнє застосування екосистемних платежів за використання ґрунтових екосистем під сміттєзвалище у Бориспільській ОТГ та приклад на дуже далеке майбутнє, коли значна частина водойм України будуть приватизовані, застосування екосистемних платежів за використання водних екосистем (в селі Рогозів Бориспільської ОТГ). Ці механізми є практично значимі для територіальних громад задля прийняття відповідних управлінських рішень, а також для побудови нових теорій в сфері економіки природокористування.

Ключові слова: екосистемні платежі, інституціоналізація, економічний механізм, методика оцінки, послуги екосистем, територіальні громади.

Вступ. На сьогоднішній екологічний податок носить суто фіскальний характер, і є лише наповнювачем бюджетів усіх рівнів, а не регулятором еколого-економічних відносин підприємств-забруднювачів і держави при використанні екосистем та їх послуг. Розміри його ставок назначаються без будь-якого економічного обґрунтування. Як наслідок: відбувається інтенсивне забруднення та деградація екосистем. Тому доцільні кардинальні зміни.

Для того, щоб більш ефективніше зберігати екосистеми України, і зважаючи на позитивний зарубіжний досвід впровадження екосистемних платежів, в Україні теж доцільно їх застосовувати. Однією з передумов збереження екосистем (переважно приватних) є інституціональне забезпечення формування екосистемних

платежів за використання екосистемних послуг. На даний час є багато проблем, що перешкоджають їх введенню, зокрема необхідно вносити зміни до положень Конституції України щодо права власності на природні ресурси, які поки що належать українському народу.

Для реалій України, і для того, щоб екосистемні платежі запрацювали, доцільно, щоб уже зараз були приватні екосистеми. Україна має перспективи впровадження платежів, не зважаючи на воєнний стан, які стосуються земельних ресурсів, тобто ґрунтових екосистем, значна частина яких є приватними. Але доцільно поставити питання: чи ліпше роздавати кожному громадянину України частку природної ренти для підвищення народжуваності і поліпшення демографічної ситуації чи віддати природні

ресурси й екосистеми у приватні руки, що ніякі екосистемні платежі їх не спасуть, якщо, наприклад, в умовах тотальної бідності господарі ліс вирубають, рибу виловлять, землю виснажуватимуть? Власники екосистем можуть робити: що захочуть. Наша держава взяла курс на те, щоб вилучати природну ренту (в першу чергу гірничу, і вже є нормативно-правові документи) і розподіляти її між кожним громадянином України. Це буде громадянська рента.

Екосистемні платежі називаються екосистемними, оскільки їх так об'єднали, це не класичне визначення платежів чи податків, як таких. Це можуть бути кошти по програмі, чи гранту чи банківському проєкту, чи фермер фермеру сплачує одноразовий платіж задля збереження конкретної екосистеми, або держава виплачує такі власникам лісів, аби ті їх не вирубували.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо за кордоном екосистемні платежі використовуються вже кілька десятиліть, то в Україні ще йде їх вивчення. Є лиш окремі публікації стосовно зарубіжного досвіду. Цю проблематику почали досліджувати і в Інституті економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (нині - Інститут демографії та проблем якості життя НАН України), і фахівці Донецького національного технічного університету, зокрема Антоненко В.М. [1].

В Україні питанням впровадження екосистемних платежів дуже переймаються громадські організації, які розробляють методики оцінки екосистемних послуг та ін. У 2018р. таке дослідження провели екологи Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина». Дослідження було проведене для Національного природного парку «Голосіївський», і зазначено у Вікіпедії.

Наприкінці травня 2023 р. відбувся онлайн-семінар для зацікавлених сторін у межах проєкту «Розробка методичних рекомендацій щодо прямої грошової оцінки основних послуг природних екосистем», що є частиною проєкту «Разом за екологічну демократію, справедливість та

верховенство права в Україні», який фінансується Бюро з питань демократії, прав людини та праці Державного департаменту США.

Ідеєю проєкту була розробка інструментів, що дадуть можливість оцінити потенційні втрати екосистемних послуг (ЕП) у грошовому еквіваленті. Це дозволить мати більше важелів впливу на бізнес, побудований на експлуатації природних ресурсів. А зокрема – застосувати методику обрахунку ЕП при оцінці завданих Україні збитків країною-агресором.

ГО «Екосфера» у межах проєкту працювала над розробкою методики прямої грошової оцінки вартості послуг типових екосистем для України. Наприклад, забезпечувальні екосистемні послуги передгірської діброви в околицях Ужгорода, яка забезпечує дикорослими грибами, – 740 грн/га, а забезпечення матеріалами для виробництва, будівництва, чи отримання енергії – понад 94 тис. грн/га та понад 41 тис. грн/га відповідно.

Станкевич-Волосянчук О. (експертка-екологиня ГО «Екосфера», к.б.н., доцентка УжНУ) займається розробкою підходів до прямої грошової оцінки переліку наземних природних і прісноводних екосистем.

Закарпатські екологи проводили дослідження оцінки грошової вартості ЕП на Ужгородщині, а миколаївські та київські науковці з Національного Екологічного Центру України обраховували вартість ЕП Олександрівського водосховища річки Південний Буг. Про впровадження принципів екосистемного водокористування на прикладі басейну цієї річки у межах Миколаївської області доповіла доцентка, к.т.н., представниця Національного Екологічного Центру України (НЕЦУ) Тимченко І. [2].

У межах проєкту «Екосистемні послуги поза грошовою оцінкою: як порахувати після війни недоотримання українцями природних благ» експерти проєкту вирішили розробляти методи обрахунку екосистемних послуг не в грошах, а в споживачах, адже кількість людей, що отримують користь від

екосистем є дуже конкретною цифрою, що повинна піддаватися обрахунку.

В ЄС створена робоча група MAES, метою якої є розробка спільної основи та методології картування типів екосистем та їхніх послуг. Про картування типів екосистем за класифікацією MAES (на прикладі басейну річки Південний Буг у межах Миколаївської обл.) зазначав експерт НЕЦУ Савченко С. [3].

Наукові праці зарубіжних авторів стосуються конкретних прикладів застосування екосистемних платежів задля збереження місцевих екосистем, зокрема водно-болотних угідь, лісових екосистем. Дуже популяризується позитивний досвід впровадження екосистемних платежів за використання послуг лісових екосистем у Коста-Ріка.

Так, колектив авторів Carattini S., Baranzini A., Thalmann P. Розглядали підвищення екологічного оподаткування та диференціацію цього податку з урахуванням доходів різних верств населення. [4].

Цей підхід підтримується в роботі французького науковця А. Berry [5]. Автор досліджував впровадження у Франції диференційованого оподаткування викидів вуглецю та наводив справедливий розподіл такого податку між різними платниками, зокрема домогосподарствами.

Andersson J.J. вивчав вплив екологічних податків в Швеції та наголошував, що після впровадження податку на викиди вуглекислого газу викиди від транспорту скоротилися майже на 11 % [6].

Murray B., Rivers N. Розглядали податок на викиди вуглецю у Британській Колумбії та різного сприймання такого податку суспільством [7].

В роботі А. Yamazaki [8] висвітлюється досвід запровадження податку на викиди вуглекислого газу в Британській Колумбії, автор акцентує увагу на впливі цього податку на пропозицію робочої сили.

Макроекономічний вплив податків на викиди вуглекислого газу в Європі розкрито в статті G.E. Metcalf та J.H. Stock [9].

G.E. Metcalf [10] досліджує

енергетичну політику в США, а саме диференційованого розподілу податкових екологічних платежів. В свою чергу S. Renner [11] доводить наслідки впровадження вуглецевого податку в Мексиці що є причиною зростання бідності.

Актуальним є дослідження у роботі M. Kalkuhl та його співавторів, де також оцінюються наслідки політики відновлюваної енергетики та запропонований диференційований підхід до тарифікації плати за викиди вуглецю [12].

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є розробка механізму інституціоналізації екосистемних платежів за використання послуг екосистем для підвищення спроможності територіальних громад та збереження локальних екосистем.

Виклад основного матеріалу. Визначення терміну "Інституціоналізація" надавали вчені різних країн. Сучасна економічна теорія дає наступні визначення інституціоналізації:

1) процес упорядкування, формалізації та стандартизації будь-чого [13];

2) закріплення практики чи сфери відносин у вигляді закону або соціальної норми [14];

3) перетворення будь-яких дій у впорядкований процес із певною структурою відносин, ієрархією влади, дисципліною, правилами поведінки;

4) процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, їх систематизація [15].

Одним із ліпших визначень розробив к.т.н., с.н.с. Матюха В.В.: інституціоналізація в сфері надрокористування - це процес систематизованого закріплення та регулювання гірничих відносин (відносин, що виникають з приводу геологічного вивчення, використання та охорони надр між суб'єктами господарювання (надрокористування) і державою (як власника природних ресурсів) за допомогою створення системи органів управління та формування і впровадження в практику відповідних норм, правил, стандартів, що в сукупності створюють

інституціональне середовище, в якому діють суб'єкти господарювання та організації контролю за їх виконанням [16, с.290].

Механізм – це сам процес упорядкування. На нашу думку, інституціональний механізм еколого-економічних відносин суб'єктів господарювання (що виникають у сфері природокористування з приводу використання екосистем між забруднювачами з одного боку та державою, яка виступає власником екосистем від імені народу), - з другого, являє собою процес трансформації взаємовідносин у напрямку ієрархічного упорядкування на основі загальноприйнятих норм і правил в сфері використання екосистем.

Проте, у випадку використання приватних екосистем, під механізмом інституціоналізації екосистемних платежів за використання послуг екосистем в Україні розуміється процес формування методології визначення розмірів цих платежів з подальшим законодавчим закріпленням.

Повинна бути адаптація до діючого законодавства. В найближчому часі не передбачається перехід власності (екосистем) від народу (держави) у приватну власність.

Платежі регулюють відносини між забруднювачем та державою. Платежі - інструмент, механізм регулювання сфери природокористування.

На нашу думку, інституціоналізація екосистемних платежів передбачає зміну умов поведінки (міждержавних угод) суб'єктів і людей, існування яких необхідне для функціонування вироблених правил гри. Інституціоналізацію платежів можна здійснити з допомогою правової інституціоналізації, тобто виробленням певних норм і правил, які й будуть у сукупності створювати правове поле для реалізації на практиці цих платежів. Зокрема, однією з основних правових норм, на нашу думку, повинна стати узаконена методологія визначення розмірів цих платежів.

Екосистемні платежі повинні регулювати еколого-економічні відносини з урахуванням стану забруднення чи деградації екосистем у регіонах. Наприклад, від концентрації CO₂ в атмосферному повітрі. Де забруднення більше, там і платити повинні більше.

Механізм є одним із інструментів інституціоналізації. В свою чергу інституціоналізація - це процес. Є багато визначень терміну інституціоналізації, проте дефініції механізму інституціоналізації немає.

Інституціоналізація екосистемних платежів як інструменту забезпечення сталого розвитку ОТГ.

Впровадження екосистемних платежів пов'язане з інституціональним забезпеченням. Враховуючи новизну цього концепту, важливим є наступне:

- екосистемні платежі за використання екосистемних послуг не мають системних основ для свого впровадження і їх важливо формувати, а саме змінювати Конституцію України;

- для екосистемних платежів саме інститут виступає основою розвитку, забезпечуючи його впровадження (алгоритм) до інших ланок економічної системи;

- можливе використання зарубіжного досвіду імплементації екосистемних платежів до системи державних фінансів. Проте, тільки окремі держави мають інституційні інструменти сегментарного їх використання;

- інституційні інструменти повинні поєднуватися із вже існуючою системою державного управління (принцип компліментарності). Для цього, окрім зміни Конституції України, ще доцільно затвердити закон "Про приватні екосистеми" й інші.

Доцільно враховувати і людський фактор. Наприклад, якщо один фермер платитиме іншому за те, щоб той не вирубував ліс, то може бути обман: один з них отримуватиме кошти, хоча насправді й не збирався вирубувати ліс (йому він і сам потрібен), а зіграв на потребах того фермера, якому потрібно, щоб ліс зберігся.

Механізм інституціоналізації екосистемних платежів за використання послуг екосистем.

Метою інституціоналізації екосистемних платежів є реформування правового поля для того, щоб поліпшити якість екосистем. Для цього доцільно змінити Конституцію України, прийняти закон "Про приватні екосистеми", затвердити методики визначення розмірів екосистемних платежів для різних екосистем.

Методики доцільно узаконити нормативно-правовими актами, тобто ввести в дію, в правове поле. Це буде одним із основних інституціональних заходів.

Наразі жодного законопроекту у Верховній Раді України щодо приватизації водних чи лісових ресурсів немає, щоб змінювати статтю 13 Конституції України. Держава йде в іншому напрямі: віддавати частку природної ренти кожному українцю. Ця рента називається громадянською. Президент України Зеленський В. В. розпочав цей процес, аби роздавати ренту людям, а не відбирати в них.

Також повинен бути затверджений нормативно-правовий акт, щоб із кожної угоди (наприклад, фермер платить фермеру за не вирубку лісу) вилучався податок для бюджету.

З допомогою інституціонального середовища формуються правові рамки процесів, визначаються організації, окреслюються інструменти імплементації певних напрацювань. Важливість інституціоналізації полягає в розробці системи заходів, які сприятимуть використанню напрацювань. Якщо не здійснювати інституціоналізацію екосистемних платежів, то це призведе до того, що цінні проекти залишаться на рівні теорії. Інститут у даному випадку зможе стати драйвером збереження екосистем.

Особливості формування механізму інституціоналізації екосистемних платежів. До таких особливостей належать:

- визначення термінів;
- виявлення основних рис;
- можливості розроблення механізму в умовах сучасної України;

- концептуальні ознаки механізму інституціоналізації екосистемних платежів.

Покроковий алгоритм впровадження механізму інституціоналізації екосистемних платежів є наступним:

1 етап – прийняття правових документів;

2 етап - організаційна підтримка;

3 етап - структурування еколого-економічних відносин при використанні екосистем;

4 етап - здійснення SWOT-аналізу інституціонального забезпечення екосистемних платежів, який окреслює межі, можливості механізму;

5 етап - адаптація даного механізму для територіальних громад.

Ядром еколого-економічного механізму повинні служити екосистемні платежі, які в свою чергу повинні регулювати еколого-економічні відносини між підприємствами-забруднювачами з одного боку та державою, що виступає від імені народу як власник природних ресурсів, - з іншого. Тобто екосистемні платежі повинні виступати як регулятор відносин з приводу використання екосистем.

Для визначення розміру екосистемних платежів за використання, наприклад, ґрунтових екосистем, у розрахунковій формулі доцільно враховувати площу забрудненої території (земельних ресурсів), і щоб сходилися в розрахунках гектари чи квадратні метри. Також ця методика повинна включати щорічну вартість ґрунтових екосистем, обсяги викидів шкідливих речовин та обсяг поглинання їх ґрунтами. Методику доцільно узаконити нормативно-правовим актом, тобто ввести в дію, в правове поле. Це буде одним із основних інституціональних заходів. Головне, щоб розміри екосистемних платежів за використання ґрунтових екосистем були економічно обґрунтованими.

Для вирішення даних питань нашою установою пропонується застосовувати поняття резильєнтності [17] - гнучкості, стресостійкості, еластичності. Поняття "резильєнтність" прийшло з фізики, де воно означає здатність пружних тіл

відновлювати свою форму після механічного тиску. Екосистемні платежі будуть сприяти резильєнтності екосистем.

Механізм інституціоналізації екосистемних платежів за використання ґрунтових екосистем під сміттєзвалища.

Оскільки проблеми з розташуванням сміттєзвалищ, і в тому числі біля злітно-посадкових смуг не могли вирішитися роками, то на даний час можна застосувати екосистемні платежі за використання послуг екосистем, зокрема ґрунтових. За кордоном такі платежі застосовуються для окремо взятих екосистем задля їх збереження. Такі платежі можуть здійснюватися через програму, грант, проєкт тощо.

Наприклад, поблизу злітно-посадкової смуги міжнародного аеропорту "Бориспіль" розташоване незаконне сміттєзвалище у с. Глибоке [8]. Кожні 5 хвилин на територію полігону прибувають повні сміттєвози [9]. На сміттєзвалищі відсутня офіційна система сортування сміття. Через відсутність системи збирання фільтрату відбуваються його витоки на поверхню й за межі полігону, й забруднюються ґрунти. Немає протифільтраційного екрану, очисних споруд, систем очищення коліс сміттєвозів та іншого.

За результатами журналістського розслідування, ГО "Стоп корупції" виявлено передумови до виникнення небезпеки авіаційного руху навколо міжнародного аеропорту "Бориспіль", а також вагомі екологічні проблеми в приаеропортовій території [18]. Через близькість розташування полігону до злітно-посадкової смуги міжнародного аеропорту "Бориспіль", утворюється небезпека для авіаруху літаків, адже органічні відходи з полігону та специфічний сморід приваблюють велику кількість птахів, які можуть стати причиною авіаційних аварій через потрапляння птахів у турбіни літаків при злеті та посадці. Сморід з полігону та пожежі на ньому будуть постійною причиною дискомфорту для співробітників аеропорту та пасажирів. Більша частина аеропорту розташована у с. Гора Бориспільського району, де офіційно

zareєстровано його місцезнаходження, менша – на території міста Борисполя.

Частина експертів Всеукраїнської екологічної ліги обстежила річку поблизу села, у якій спостерігається масова загибель риби, забруднення води, що також могло виникнути під впливом функціонування полігону [19]. Здійснюється тільки пересипання відходів піском, який незаконно видобувають на території.

Фактично територія сміттєзвалища накладається на ділянку, яка знаходиться у приватній власності особи, яка у судовому порядку багато років намагається повернути у своє користування цю землю та довести незаконність розташування і діяльності несанкціонованого звалища [19].

Влада планувала рекультивувати полігон, але не зробила. Аби запобігти екологічній катастрофі місцевого значення і повернути земельну ділянку власнику, доцільно ліквідувати сміттєзвалище. І от є зацікавлені сторони: Бориспільська ОТГ, громада м. Бориспіль, громада с. Глибоке, громада с. Гора Гірської ОТГ, міжнародний аеропорт "Бориспіль", власник землі, на якій розташоване несанкціоноване сміттєзвалище. Окрім вищезазначених проблем стосовно сміттєзвалища, ми зазначаємо до зацікавлених сторін і всю Бориспільську ОТГ, оскільки питання поводження з відходами теж доцільно вирішувати для всієї ОТГ. Тому ми пропонуємо наступне: задіяти всі зацікавлені сторони і здійснити найефективніший захід: побудувати завод з переробки відходів та ліквідувати сміттєзвалище.

У с. Глибоке коштів обмаль, хоча громада дуже потерпає саме через забруднення ґрунтів, поверхневих та підземних вод; а в аеропорту - коштів багато, і він потерпає від сміттєзвалища, громадяни сплачують за вивезення сміття, але влада не здійснює заходів для виправлення даної ситуації. Ми пропонуємо таку пропорцію сплати відповідних екосистемних платежів - і за що:

1) влада Бориспільської ОТГ (зацікавлена в утилізації твердих побутових відходів (ТПВ), тому повинна побудувати

сміттєспалювальний завод, сортувальні станції для відходів; сприяти ліквідації цього сміттєзвалища) - 90% коштів;

2) громада м. Бориспіль (зацікавлена в утилізації ТПВ, громадяни вже сплачують за вивезення сміття, але повинні допомогти переробити та спалити своє ж накопичене за довгі роки сміття; а в майбутньому повинні бути готовими сплачувати за його повну утилізацію) - близько 5%;

3) громада с. Глибоке (аналогічно, що й для громади м. Бориспіль) - до 0,1% (доцільно визначити пропорції щодо всіх сіл, які вивозять сміття на цей полігон); а також цій громаді доцільно виплатити компенсацію за забруднення ґрунтів;

4) громади всіх інших сіл, з яких вивозять ТПВ на це сміттєзвалище - біля 4,8% (доцільно визначити точну пропорцію для всіх сіл, зокрема з Бориспільської ОТГ - 18 сіл);

5) громада с. Гора Гірської ОТГ (щодо утилізації сміття, то - аналогічно, що й для інших сіл, бо на те сміттєзвалище вивозиться сміття, а ще ця громада зацікавлена в тому, аби не було аварій літаків на її території через потрапляння птахів у турбіни літаків, то може сплачувати добровільні платежі) - 0,1%;

6) міжнародний аеропорт "Бориспіль" (більша його частина розташована у с. Гора Гірської сільської ОТГ, де офіційно зареєстровано його місцезнаходження, менша – на території міста Борисполя; сміття до сміттєзвалища с. Глибоке не вивозиться) міг би сплатити добровільні платежі задля пришвидшення ліквідації полігону ТПВ, але за умови, що влада Бориспільської ОТГ виплатить йому.

7) власник землі, на якій розташоване несанкціоноване сміттєзвалище повинен отримати значну компенсацію і очищені ґрунти (шляхом ремедіації й біоремедіації), які можна використовувати за призначенням.

Доцільно сформувати програму, в якій би були закладені екосистемні платежі за використання ґрунтових екосистем, які б сплатили зацікавлені сторони для ліквідації сміттєзвалища. Тобто, ми здійснили інституціоналізацію екосистемних платежів за використання ґрунтових екосистем для

ТПВ у Бориспільському районі. Але для цього необхідно сформувати відповідне законодавство.

Для визначення розміру екосистемних платежів за використання ґрунтових екосистем, у розрахунковій формулі доцільно враховувати площу забрудненої території, щорічну вартість ґрунтових екосистем, обсяги викидів шкідливих речовин та обсяг поглинання їх ґрунтами. Методику доцільно узаконити нормативно-правовим актом.

Приклад майбутньої інституціоналізації екосистемних платежів за використання водних екосистем.

На даний час досить актуальним є впровадження в Україні екосистемних платежів за використання послуг екосистем. Такі платежі є більш локального характеру, адже спрямовані на збереження тієї чи іншої екосистеми. І вони можуть бути впроваджені без включення їх до Податкового кодексу України. Нами пропонується введення таких платежів для відновлення та збереження водних екосистем Бориспільської територіальної громади, де значна їх частина вже є дуже забрудненими і які не можуть надавати екосистемні послуги. Суть цих платежів - за використання екосистемних послуг, а вже на другому місці - для збереження екосистем. А якщо екосистеми майже загинули, потрібні інші механізми для їх відновлення.

Оскільки введення екосистемних платежів повинно розглядатися по кожній окремо взятій екосистемі, то дуже плачевною є ситуація із станом озера Біле села Rogoziv Бориспільської ОТГ Київської області. Раніше нами піднімалося питання про цю екосистему, але з'явилась інша інформація і результати очищення озер сусідніх сіл. Автору Сухиній О.М. довелося декілька разів фіксувати протягом 2-х місяців по вул. Озерній села Rogoziv дуже забруднене атмосферне повітря поблизу тієї частини озера, куди зливають каналізаційні води з багатоповерхівок до болотця, що біля озера. Біля іншої частини озера запахів не чути, і там переважно левади, а будинків мало.

На нашу думку, для того, щоб озерні екосистеми залишалися незабрудненими, необхідно не лише їх одноразово очистити, а й щороку підтримувати чистоту. Адже держава виділяла сотні тисяч гривень на очищення озер сусідніх сіл Бориспільського району, але через пару років ті водойми знову стали забрудненими.

Тоді екосистемні платежі за використання послуг озерних екосистем щорічно повинні сплачувати:

- територіальна громада (влада) - для викошування трави й рослин навколо озера, аби не було його заболочування;

- громадяни (окрім того, що плавати в озерній екосистемі, вона забруднюється отрутою, які люди використовують на своїх городах, що розташовані за декілька метрів від озера);

- фермери, які забруднюють ґрунтові води, і шкідливі речовини рано чи пізно потрапляють до озера через підземні води;

- громадяни, які приводять до озера велику рогату худобу, яка купається, і також забруднюється вода;

- громадяни, які випускають до озера гусей, качок, які їдять мальків риб, а також рослин й тварин, які є в ґрунті;

- громадяни, які ловлять рибу;

- громадяни, які викачують воду для сільськогосподарських потреб;

- громадяни, які бурять свердловини для отримання води, а по воду для цієї процедури їздять до озера, й вивозять бочками, і озеро дуже обміліло. В селі Рогозів проживає більше 3000 громадян.

Тобто вже може бути понад 10 видів екосистемних платежів за використання послуг озерних екосистем. Ці платежі можуть бути не постійними, а сплачуватися тоді, коли необхідно підтримувати або спасати озерну екосистему.

Також необхідно штрафувати водіїв, які миють автомобілі в озері та осіб, які залишають сміття після відпочинку на території озера.

Регулярні екосистемні платежі будуть доречними лише тоді, коли оживуть озерні екосистеми. На даний час - це напівмертві забруднені болотця із дуже неприємним запахом. Для очищення озера Біле с.

Рогозів Бориспільська міська рада повинна виділити більше 1млн. грн. (такі суми виділялися для очищення озер сусідніх сіл, коли декілька років тому приїздив до Борисполя саме з даного питання сам Президент України). Така ж ситуація і з іншими озерами Бориспільської ОТГ, і навіть з тими, на які виділялися кошти, адже необхідно постійно здійснювати очищення озерних екосистем. Тому в тих селах, де озера є чистими, і щоб вони такими залишалися, доцільно впроваджувати вищезазначені нами екосистемні платежі за використання послуг водойм.

Ми дуже переймаємося питанням забруднення, заболочення, засмічення озерної системи Біле с. Рогозів. Такі негативні процеси інтенсивно продовжуються впродовж кількох років, і плавати чи вудити рибу неможливо: і вода й атмосферне повітря забруднені через каналізаційні стоки.

Автор Сухіна О.М. на озері Біле с. Рогозів Бориспільського району, фіксувала наслідки його забруднення та заростання. Прямо біля озера розміщені установи, магазини, бари, столова, житлові будинки, людські городи. Використання миючих засобів, солі взимку для танення снігу, ядохімікатів призводить до забруднення озерної екосистеми. Виходячи з того, що озеро Біле знаходиться в низині, то всі жителі села його забруднюють, адже шкідливі речовини із підземними водами можуть дійти й до озера. Село Рогозів має видовжену форму, а озеро Біле розташоване посередині. Майже для кожного городу й кожного поля використовують отруту для боротьби із шкідниками та гербіциди - для боротьби із бур'янами.

Тому нами розроблено диференцію екосистемних платежів за використання озерної екосистеми. Декілька будівель та людських городів знаходиться безпосередньо біля озера Біле, тому вони повинні сплачувати більше екосистемних платежів. Взагалі територію села й поля у вигляді кола можна поділити на три частини: якщо зробити коло навколо озера (зона 1), коло посередині села (зона 2) та

коло по околицях села (зона 3). Залежно від того, в якій зоні розташоване те чи інше господарство, екосистемні платежі будуть відрізнятися. Наприклад, якщо за 100% взяти розмір екосистемних платежів для зони 1 (найближче розміщені до озера), то в зоні 2 вони можуть становити 25% від розміру вищезазначених екосистемних платежів, а в зоні 3 - 50%.

Автором Сухіною О.М. зроблено декілька фото, які сприятимуть диференціації екосистемних платежів при їх встановленні: можна поррахувати кількість господарств, полів у зоні 1.

Нами пропонується, що розмір платежів можна визначати, виходячи із вартості мийних засобів, гербіцидів, ядохімікатів, але помножених у 3-10 разів, адже очищення ґрунту чи води буде набагато дорожчим за вартість засобів, які використовуються в господарствах. Озерна екосистема вже не здатна перетравити всі ці шкідливі речовини, і гине на очах. Нікому до цього немає ніякої справи.

На нашу думку, також диференціації щодо сплати екосистемних платежів підлягають різні види установ чи господарств (нами запропоновано розміщення установ чи господарств від тих, які найбільше забруднюють, до тих, що найменше): фермерські (таких є багато в с. Рогозів, і значні площі полів); промислові (їх небагато в селі); школа (значна концентрація вчителів та дітлахів майже кожного дня); дитсадок; лікарня; ветеринарна лікарня; аптеки; магазини; ринок; бари; домашні господарства.

Обговорення результатів. Таким чином, навіть там, де немає військових дій, гинуть ґрунтові, водні, лісові екосистеми через підприємства-забруднювачі, недобросовісних жителів України і байдужість влади. І якщо які кошти з'являються у місцевої влади від сплати екологічного податку чи інших фінансових надходжень, вони йдуть на що завгодно, але не на спасіння особливо вразливих водних екосистем.

В Україні поки що екологічний податок є суцільно фіскальним інструментом, і не регулює відносин в сфері використання екосистем, оскільки ставки податку

назначені без економічного обґрунтування. Він не може бути регулюючим інструментом відносин в сфері природокористування між забруднювачем та державою. Тому паралельно доцільним є впровадження екосистемних платежів, хоча за своєю суттю екологічний податок та екосистемні платежі є схожими, адже відбувається використання екосистем, і їх забруднення. Для цього необхідна розробка механізму їх інституціоналізації.

Екосистемні платежі ні згідно з чинним законодавством, ні за своєю економічною суттю такими не є. Це можуть бути як фінанси програм, грантів, банківських проєктів чи угод між власниками екосистем або фермерами.

Механізм інституціоналізації екосистемних платежів за використання екосистем є одним із інструментів інституціоналізації, яка є процесом. Ядром еколого-економічного механізму повинні служити екосистемні платежі, які повинні регулювати еколого-економічні відносини між підприємствами-забруднювачами з одного боку та державою, що виступає від імені народу як власник природних ресурсів, - з іншого. Тобто екосистемні платежі повинні виступати як регулятор відносин з приводу використання екосистем.

Оскільки лише ґрунтові екосистеми в Україні є приватними, вже можна впроваджувати екосистемні платежі, але ще відсутні законодавча база та їх інституціональне забезпечення. Для формування механізму інституціоналізації екосистемних платежів за використання ґрунтових екосистем доцільно сформуванню відповідне законодавство та методику визначення розмірів цих платежів.

Для відновлення ґрунтової екосистеми під сміттєзвалищем біля м. Бориспіль, яке спричиняє вагомі екологічні проблеми в приаеропортовій території, доцільно сформуванню програму, в якій би були закладені екосистемні платежі, які б сплатили зацікавлені сторони для ліквідації сміттєзвалища.

Тому, на першому етапі доцільно побудувати нову каналізацію від багатоповерхівок, придбати очищувальну

установку для очищення каналізаційних стоків. Далі провести повне очищення озера Біле, як це робили в радянські часи, запустити рибу. І впровадити екосистемні платежі за використання водних, ґрунтових, паркових екосистем, аби зберігати екосистеми й надалі. Можна насадити ліс. Все це сприятиме поліпшенню демографічної ситуації в селі. Схожа ситуація в дуже багатьох населених пунктах України, де немає господаря. Тому розглянутий нами приклад та інноваційні пропозиції щодо впровадження екосистемних платежів стануть у нагоді для багатьох старост задля розвитку ОТГ та збереженню екосистем.

Висновки. Науковою новизною дослідження є розробка механізму інституціоналізації екосистемних платежів за використання послуг екосистем для підвищення спроможності ОТГ та

збереження місцевих екосистем. Надано 2 авторські конкретні приклади можливого впровадження екосистемних платежів.

Хоча екосистемні платежі є інновацією, на даний час в Україні вони не можуть бути реалізовані на практиці, а навпаки: держава взяла курс на те, щоб кожен українець отримував громадянську ренту. Лише в далекому майбутньому екосистемні платежі зможуть стати інструментом забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Впровадження екосистемних платежів сприятиме зменшенню антропогенного чи техногенного навантаження на довкілля. Але напрацювання щодо їх інституціоналізації доцільно здійснювати вже зараз.

Список літератури

1. Антоненко В.М., Сухіна О.М. Екосистемні платежі та збереження лісових екосистем України: закордонний досвід та ринкове ціноутворення // *Економіка та право*, 2023. №4.

2. Плата за послуги природних екосистем: ГО «Екосфера» спільно з партнерами підбили підсумки проєкту (Матеріал підготовлено у межах проєкту «Разом за екологічну демократію, справедливість та верховенство права в Україні» за фінансової підтримки ЕПІ та Уряду США»). ВУ ТЕТІАНА. 31.05.2023. - URL.: <https://ekospha.org/plata-za-poslugy-pryrodnyh-ekosystem-go-ekosfera-spilno-z-partneramy-pidbyly-pidsumky-proyektu/>

3. Впровадження оцінки впливу на довкілля в Україні: аналіз ризиків і перспектив (громадське бачення) / В.В. Шаравара, О.О. Бондаренко, О.Г. Тарасова, Р.Б. Гаврилюк, Д.В. Гулевець, С.А. Савченко – Київ: НЕЦУ, 2019 – 29 с.

4. Carattini S., Baranzini A., Thalmann P. et al. Green Taxes in a Post-Paris World: Are Millions of Nays Inevitable? *Environmental and Resource Economics*.

2017. Vol. 68. P. 97—128. <https://doi.org/10.1007/s10640-017-0133-8>

5. Berry A. The distributional effects of a carbon tax and its impact on fuel poverty: A microsimulation study in the French context. *Energy Policy*. 2019. Vol. 124. Iss. C. P. 81—94.

<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.09.021>

6. Andersson J.J. Carbon Taxes and CO2 Emissions: Sweden as a Case Study. *American Economic Journal: Economic Policy*. 2019. Vol. 11. № 4. P. 1—30. <https://doi.org/10.1257/pol.20170144>

7. Murray B., Rivers N. British Columbia's revenue-neutral carbon tax: A review of the latest «grand experiment» in environmental policy. *Energy Policy*. 2015. Vol. 86. P. 674—683. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2015.08.011>

8. Yamazaki A. Jobs and climate policy: Evidence from British Columbia's revenue-neutral carbon tax. *Journal of Environmental Economics and Management*. 2017. Vol. 83. P. 197—216. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2017.03.003>

9. Metcalf G.E., Stock J.H. The Macroeconomic Impact of Europe's Carbon Taxes. *American Economic Journal: Macroeconomics*. 2023. Vol. 15. No. 3. P.

265—286.

<https://doi.org/10.1257/mac.20210052>

10. Metcalf G.E. The distributional impacts of U.S. energy policy. *Energy Policy*. 2019. Vol. 129. P. 926—929. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.01.076>

11. Renner S. Poverty and distributional effects of a carbon tax in Mexico. *Energy Policy*. 2018. Vol. 112. P. 98—110. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.10.011>

12. Kalkuhl M., Edenhofer O. & Lessmann K. Renewable energy subsidies: Second-best policy or fatal aberration for mitigation? *Resource and Energy Economics*. 2013. Vol. 35 (3). P. 217—234. <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2013.01.002>

13. Гайдай Т.В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу // Економічна теорія, 2006, №2. - С. 53-64.

14. Економічна енциклопедія. У 3-х томах. Під ред. С.В. Мочерного, 2000. Т.1. К: Видавничий центр "Академія". - 864с.

15. Campbell J.I. Institutional Change and Globalization.

16. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: колективна монографія / За заг. ред. акад. НААН Хвесика М.А. - К.: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2012. - 400с.

17. Божок Є., Пирожков С., Хамітов Н. Резильєнтність: стратегія виживання в умовах гібридних загроз, 15.06.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3265105-rezilentnist-strategia-vizivanna-v-umovah-gibridnih-zagroz.html>

18. Смітєзвалище у Глибокому забруднює фільтрами ґрунти // Вісті. - 16-04-2018. - URL: <https://i-visti.com> › news › boryspil

19. Несанкціоноване сміттєзвалище у с. Глибоке Бориспільського району. (Всеукраїнська екологічна ліга). - URL: <https://www.ecoleague.net> › item

References

1. Antonenko V.M., Sukhina O.M. (2023), Ekosystemni platezhi ta

zberezhennia lisovykh ekosystem Ukrainy: zakordonnyi dosvid ta rynkove tsinoutvorennia // *Ekonomika ta pravo*", N4.

2. Plata za posluhy pryrodnykh ekosystem: HO «Ekosfera» spilno z partneramy pidbyly pidsumky proiektu (Material pidhotovleno u mezhakh proiektu «Razom za ekolohichnu demokratiuu, spravedlyvist ta verkhovenstvo prava v Ukraini» za finansovoi pidtrymky EPL ta Uriadu SShA»). BY TETIANA. 31.05.2023. - available at: <https://ekosfera.org/plata-za-poslugy-pryrodnyh-ekosystem-go-ekosfera-spilno-z-partneramy-pidbyly-pidsumky-proiektu/>

3. Sharavara V.V., Bondarenko O.O., Tarasova O.H., Havryliuk R.B., Hulevets D.V., Savchenko S.A. (2019), Vprovadzhennia otsinky vplyvu na dovkillia v Ukraini: analiz ryzykiv i perspektyv (hromadske bachennia) / – Kyiv: NETsU, 29 p.

4. Carattini S., Baranzini A., Thalmann P. et al. (2017), Green Taxes in a Post-Paris World: Are Millions of Nays Inevitable? *Environmental and Resource Economics*. Vol. 68. P. 97-128. available at: <https://doi.org/10.1007/s10640-017-0133-8>

5. Berry A. (2019), The distributional effects of a carbon tax and its impact on fuel poverty: A microsimulation study in the French context. *Energy Policy*. Vol. 124. Iss. C. P. 81-94. available at: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.09.021>

6. Andersson J.J. (2019), Carbon Taxes and CO2 Emissions: Sweden as a Case Study. *American Economic Journal: Economic Policy*. Vol. 11. No. 4. P. 1-30. available at: <https://doi.org/10.1257/pol.20170144>

7. Murray B., Rivers N. (2015), British Columbia's revenue-neutral carbon tax: A review of the latest “grand experiment” in environmental policy. *Energy Policy*. Vol. 86. P. 674-683. available at: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2015.08.011>

8. Yamazaki A. (2017), Jobs and climate policy: Evidence from British Columbia's revenue-neutral carbon tax. *Journal of Environmental Economics and*

Management. Vol. 83. P. 197-216. available at: <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2017.03.003>

9. Metcalf G.E., Stock J.H. (2023), The Macroeconomic Impact of Europe's Carbon Taxes. *American Economic Journal: Macroeconomics*. Vol. 15. No. 3. P. 265-286. available at: <https://doi.org/10.1257/mac.20210052>

10. Metcalf G.E. (2019), The distributional impacts of U.S. energy policy. *Energy Policy*. Vol. 129. P. 926-929. available at: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.01.076>

11. Renner S. (2018), Poverty and distributional effects of a carbon tax in Mexico. *Energy Policy*. Vol. 112. P. 98-110. available at: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.10.011>

12. Kalkuhl M., Edenhofer O. & Lessmann K. (2013), Renewable energy subsidies: Second-best policy or fatal aberration for mitigation? *Resource and Energy Economics*. Vol. 35 (3). P. 217-234. available at: <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2013.01.002>

13. Haidai T.V. (2006), Instytutsiia yak instrument instytutsiinoho ekonomichnoho

analizu // *Ekonomichna teoriia*, N2. - S. 53-64.

14. *Ekonomichna entsyklopediia*. U 3-kh tomakh. Pid red. S.V. Mochernoho (2000), T.1. K: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". – 864 p.

15. Campbell J.I. Institutional Change and Globalization.

16. Khvesyk M.A. (Ed.) Instytutsionalizatsiia pryrodno-resursnykh vidnosyn: kolektyvna monohrafiia (2012), "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy, – 400 p.

17. Bozhok Ye., Pyrozhkov S., Khamitov N. (2021), Rezylientnist: stratehiia vyzhyvannia v umovakh hibrydnykh zahroz, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3265105-rezylentnist-strategia-vizivanna-v-umovah-gibridnih-zagroz.html>

18. Smittiezvalyshche u Hlybokomu zabrudniuiie filtratamy grunty (2018) available at: <https://i-visti.com/news/boryspil>

19. Nesanktsionovane smittiezvalyshche u s. Hlyboke Boryspilskoho raionu (2018), *Vseukrainska ekolohichna liha*. available at: <https://www.ecoleague.net/item>

Надійшла до редакції 25.03. 2024р.

Сухіна Олена Миколаївна - к.е.н., с.н.с., старший науковий співробітник відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5605-2606
E-mail: olsuhina@ukr.net

Придятько Елла Миколаївна - к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ "Донецький національний технічний університет", м. Луцьк, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7561-083X
E-mail: ella.prydatko@donntu.edu.ua

MECHANISM FOR THE INSTITUTIONALIZATION OF ECOSYSTEM PAYMENTS FOR THE USE OF ECOSYSTEM SERVICES TO INCREASE THE CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Goal. The article presents a developed mechanism for the institutionalization of ecosystem payments for the use of ecosystem services as a tool for ensuring the sustainable development of territorial communities and the preservation of local ecosystems.

Method. Various methods and methods were used to solve the scientific problem. Both general scientific (observation, photography, description, analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, classification, systematic) and special (formal-logical, comparative-legal) research methods were used to perform scientific research. All adopted methodical decisions must be recorded in the form of methods, which should be reviewed periodically.

The results. Definitions of terms are provided. The concept of resilience is applied, in particular ecosystem payments that will contribute to the resilience of ecosystems. The problems of the introduction of ecosystem payments in Ukraine and ways to solve them are revealed. Encompassing the management system in the field of ecosystem protection from the economic, organizational, normative, technological and sociocultural positions, the institutionalization of ecosystem payments will contribute to the preservation of ecosystems at a qualitatively new level and increase Ukraine's competitiveness in the world market. Theoretical studies were carried out on the development of a methodology for determining the size of ecosystem payments for the use of soil and water ecosystems.

The scientific novelty consists in a new approach to considering the issue of institutionalization of ecosystem payments as a tool for increasing the capacity of STC (separate territorial communities) and the formation of the corresponding mechanism. In the modern conditions and economic realities of Ukraine, the process of institutionalization of the formation of ecosystem payments will play a rather important role for the preservation of ecosystems, defining and establishing socio-economic norms, rules, statuses and roles in order to ensure a favorable environment for the activation of the protection of local ecosystems.

Practical significance. There are two examples: an example of the future application of ecosystem payments for the use of soil ecosystems for a landfill in Boryspil separate territorial community, and an example for the very distant future, when a large part of Ukraine's reservoirs will be privatized, of the application of ecosystem payments for the use of water ecosystems (in the village of Rogoziv of Boryspil separate territorial community). These mechanisms are practically significant for territorial communities in order to make appropriate management decisions, as well as for building new theories in the field of environmental economics.

Key words: ecosystem payments, institutionalization, economic mechanism, assessment methodology, ecosystem services, territorial communities.

Olena Sukhina - PhD in Economics, Senior Research Fellow, Senior Research Fellow of Department of Ecosystem Assessment of Natural Resource Potential
Institute for Demography and Life Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5605-2606
E-mail: olsuhina@ukr.net

Prydatko Ella – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Department of Enterprise Economics, Donetsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-7561-083X
E-mail: ella.prydatko@donntu.edu.ua